

І. І. Драч

Університет менеджменту освіти НАПН України

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ЯК ЗАГАЛЬНОНАУКОВА ОСНОВА УПРАВЛІННЯ ФОРМУВАННЯМ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ

У статті розглянуто актуальність застосування системного підходу як загальнонаукової основи управління професійною підготовкою майбутніх фахівців. Розкрито особливості використання загальних ідей системного підходу до управління формуванням професійної компетентності майбутніх викладачів вищої школи.

Ключові слова: системний підхід, педагогічна система, управління, професійна компетентність майбутніх викладачів вищої школи.

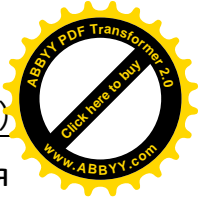
Постановка проблеми. Вхідження України до європейського освітнього простору актуалізує розширення сфери післядипломної освіти педагогічних кадрів. Прикладом цього явища є і підготовка майбутніх викладачів вищої школи у магістратурі зі спеціальності «Педагогіка вищої школи».

Професійна підготовка майбутніх фахівців потребує розроблення науково обґрунтованої системи управління, яка «неможлива без глибокого аналізу позитивних тенденцій, узагальненого досвіду суспільного розвитку у вигляді наукових надбань та їх трансформації в управління різних суб'єктів та об'єктів освіти відповідно до їх специфіки і умов діяльності, що вимагає застосування системного підходу як методології і технології пізнання» [7, 6].

Актуальність системного підходу визначається цілою низкою параметрів. По-перше, мистецтво системного підходу – це насамперед уміння максимально просто сформулювати освітню проблему, використовуючи найзагальніші властивості складних систем. По-друге, системний підхід намічає доцільні межі узагальнення й доцільні межі розуміння структурної будови явищ, дій, процесів як складових вищої школи. По-третє, системний підхід є «основою сучасного світогляду такою ж мірою, як ньютонівська механіка була основою світогляду за часів першої промислової революції» [11].

Аналіз актуальних досліджень. Родовим поняттям системного підходу як методології освітньої діяльності є поняття «система».

Поняття «система» (з грец. *συστημα* – утворення, складання) – «порядок, зумовлений правильним, планомірним розташуванням і взаємним зв'язком частин чого-небудь» [3, 1126].

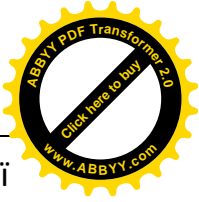
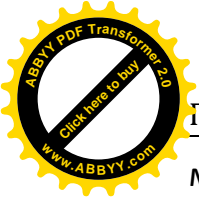

З філософських позицій система визначається як форма уявлення частки навколишнього середовища, а тому є науковою абстракцією, заснованою на об'єктивному існуванні цілісних комплексів елементів. Система як наукова абстракція відрізняється від реального об'єкта не тільки більш значним відокремленням від зовнішнього середовища, а й абстрагуванням для багатьох внутрішніх сторін й особливостей самого об'єкта, які не суттєві з погляду дослідника [11].

Як провідні ознаки, за допомогою яких системи можуть бути описані як цілісні утворення, В. Г. Афанасьєв називає наявність: 1) інтегративних якостей (властивостей), тобто таких якостей, якими не володіє жоден з окремо взятих елементів, що утворюють систему; 2) складових елементів, компонентів, частин, з яких утворюється система; 3) структури, тобто певних зв'язків і відношень між частинами та елементами; 4) функціональних характеристик системи у цілому й окремих її компонентів; 5) комунікативних атрибутів системи, які проявляються в двох формах: у формі взаємодії із середовищем і у формі взаємодії із суб- і суперсистемами – системами нижчого або вищого порядку, стосовно яких ця система виступає як частина або ціле; 6) історичності, наступності, або зв'язку минулого, теперішнього і майбутнього в системі та її компонентах [1, 21–31].

Аналіз поняття «підхід» засвідчив, що у загальноприйнятому значенні він означає сукупність прийомів, способів (у впливі на когось або щось, у вивченні чого-небудь, у веденні справи) [9, 535]. Як загальнонаукова категорія підхід має два значення. У першому значенні він розглядається як деякий вихідний принцип, вихідна позиція, основне положення або переконання, що покладено в основу дослідницької діяльності, у другому значенні – як напрямок вивчення об'єкта (предмета) дослідження. Істотною ознакою підходу як методологічної категорії є те, що він включає не тільки сукупність певних принципів і теоретичних положень, але й відповідні їм способи діяльності [5, 173].

І. В. Блауберг та Е. Г. Юдін визначають поняття підхід як принципову методологічну орієнтацію дослідження, як точку зору, з якої розглядається об'єкт вивчення (спосіб визначення об'єкта), як поняття або принцип, що керує загальною стратегією дослідження. Методологічне значення підходів виявляється в певній світоглядній позиції авторів досліджень, у сукупності принципів, які орієнтують дослідження на досягнення ідеальної

мети, у можливості вибору стратегії для розв'язання досліджуваної проблеми (І. В. Блауберг, В. С. Швирьов, Е. Г. Юдін тощо).

У структурі підходу як цілісного явища можуть бути виділені два рівні:

– концептуально-теоретичний, що включає базові, вихідні концептуальні положення, ідеї та принципи, які виступають гносеологічною основою діяльності, що здійснюється з позицій і в межах конкретного підходу, ядром її змісту;

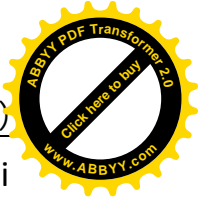
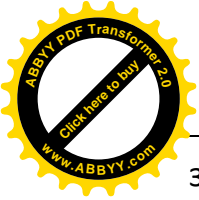
– процесуально-діяльнісний, що забезпечує вироблення та застосування у процесі такої діяльності доцільних, адекватних концептуально-орієнтованому змісту способів і форм її здійснення.

Оскільки педагогіка – наука, орієнтована на практичне перетворення соціальної дійсності, багато дослідницьких підходів, які використовуються для вивчення педагогічних явищ, особливо у прикладних аспектах водночас виступають і методологічною основою педагогічної діяльності. Тобто підхід у його дослідницькому і діяльнісному статусах розрізняються передусім на процесуально-діяльнісному рівні. Проте у будь-якому випадку він є теоретико-методологічною категорією [10, 81].

Доцільність і необхідність виділення цієї категорії як практико-діяльнісного концепту зумовлена тим, що, як відзначає Б. С. Гершунський, «за всієї своєрідності, неповторності і численності рівневих і профільних навчально-виховних систем у самому підході і до цілепокладання, і до відбору змісту, і до вибору методів, засобів й організаційних форм освітньої діяльності є багато загального, інваріантного, характерного для цього етапу розуміння ефективності власне педагогічного процесу і найбільш вірогідних тенденцій його вдосконалення в майбутньому. Саме підхід до обґрунтування всіх компонентів навчально-виховних систем втілює методологічні орієнтири реалізації відповідних стратегічних доктрин освіти» [4, 54].

Зазначимо, що системний підхід розглядається як методологія наукового пізнання, що займає проміжне положення між філософською методологією і методами природничо-наукового дослідження. Цей підхід не дає безпосередньо нового знання, головне в ньому – своєрідна «технологія» дослідження, орієнтація на такі представлення, як цілісність, організація, управління» (Е. В. Яковлев) [12].

З позицій його трактування в сучасній науковій літературі системний підхід передбачає вивчення об'єктів дослідження переважно під кутом

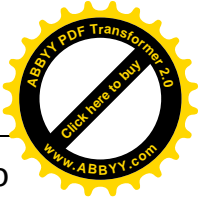
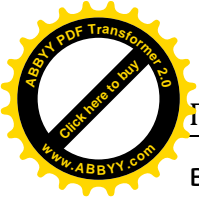
зору внутрішніх та зовнішніх системних властивостей і зв'язків, які обумовлюють «цілісність об'єкта, його стійкість, внутрішню організацію та функціонування саме як певного цілого» [12, 49].

З іншої позиції розглядає системний підхід до вивчення явищ дійсності І. В. Блауберг. У його розумінні, система – це об'єкт з набором елементів і зв'язків між ними та їх властивостями. Компонентом системи називається будь-яка її частина, що стосується досягнення мети і забезпечує реалізацію певної функції, а найменший її компонент називається елементом. Елементи та компоненти функціонують як єдине ціле, кожен з них працює заради однієї мети, що постає перед системою у цілому. Система функціонує як єдиний організм з урахуванням внутрішніх зв'язків між її компонентами і зовнішніх зв'язків з іншими об'єктами. Зв'язки – це те, що з'єднує елементи в системному процесі та забезпечує його цілісність. Вони існують між усіма системними елементами, а також між усіма підсистемами.

Мета статті – проаналізувати особливості використання системного підходу до управління формуванням професійної компетентності майбутніх викладачів вищої школи.

Виклад основного матеріалу. Оскільки про будь-який об'єкт дійсності можна говорити як про систему тільки в тому випадку, якщо визначено її елементи, компонентний склад, системоутворюючий фактор, установлено зв'язки й обґрунтовано цілісність, то виявлення вказаних характеристик і є результатом реалізації системного підходу до вивчення педагогічного явища. Тому під час розгляду управління формуванням професійної компетентності майбутніх викладачів вищої школи із системних позицій потрібно проаналізувати саме ці системні його властивості. Для їх виділення розглянемо сутність поняття «педагогічна система».

Так, Н. В. Кузьміна визначає поняття «педагогічна система» як множину взаємопов'язаних структурних і функціональних компонентів, підпорядкованих цілям виховання, освіти і навчання учнів та дорослих людей. Педагогічна система включає: 1) освітні цілі, в ім'я яких вона створюється, 2) навчальну інформацію, заради засвоєння якої вона створюється; 3) учнів (з урахуванням рівня їх попередньої підготовки і функцій, якими вони повинні оволодіти за час перебування в педагогічній системі), 4) педагогів (носіїв мети системи, навчальної інформації, засобів педагогічної комунікації та ін.). Крім структурних компонентів, Н. В. Кузьміна

виділяє у складі педагогічної системи функціональні компоненти, що пов'язують структурні та забезпечують досягнення поставленої мети. До функціональних компонентів системи вона відносить: гностичний, проектувальний, конструктивний, комунікативний та організаторський [6].

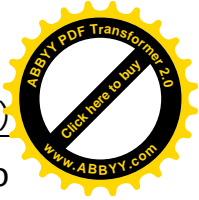
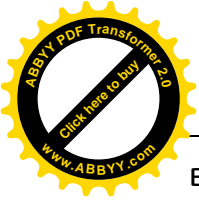
До складу педагогічної системи В. П. Беспалько [2] включає такі взаємопов'язані елементи: 1) цілі виховання і навчання, 2) учнів, їх особистісні особливості; 3) викладачі, технічні засоби навчання; 4) зміст виховання і навчання; 5) організаційні форми педагогічної діяльності; 6) дидактичні процеси як способи реалізації цілей навчання.

Б. С. Гершунський розглядає педагогічну систему як упорядковану сукупність взаємопов'язаних компонентів (цілей, змісту, методів, засобів й організаційних форм навчання, виховання і розвитку учнів), що характеризують у найбільш загальному, інваріантному (для різних підсистем освіти) вигляді всі складові власне педагогічної діяльності за певних соціальних умов.

Узагальнюючи наведені визначення, під педагогічною системою з формування професійної компетентності майбутніх викладачів вищої школи будемо розуміти сукупність взаємопов'язаних елементів (мети як системоутворюючої основи; студентів; науково-педагогічних працівників; змісту, методів та засобів навчання), взаємодія яких приводить до появи в системі інтегративних властивостей, які не притаманні елементам, що її утворюють. Найважливішою інтегративною властивістю педагогічної системи є її здатність до забезпечення формування професійної компетентності майбутніх педагогів у вищому навчальному закладі.

Управління (за В. І. Маслоу) є обов'язковою складовою будь-якої системи, зокрема педагогічної системи з формування професійної компетентності майбутніх викладачів вищої школи. Воно містить усі ознаки системи, тобто є підсистемою щодо цілісності, до якої належить.

Таким чином, управління формуванням професійної компетентності майбутніх викладачів вищої школи будемо розглядати як складну, відкриту, динамічну, ймовірнісну, цілеспрямовану і самокеровану педагогічну систему, головними ознаками якої є наявність мети, завдань та функцій; структурованість; ієрархічність; взаємозв'язок і взаємовплив елементів системи; взаємозв'язок із системами більш загального рівня та вирішальний вплив на системи нижчого рівня. Зазначимо, що властивості системи не зводяться до суми властивостей складових її елементів і не

виводяться з них, а функціонування системи не зводиться до функціонування окремих її елементів.

У підсистемі управління формуванням професійної компетентності майбутніх викладачів вищої школи у процесі фахової підготовки доцільно виокремити чотири рівні управління:

перший рівень – адміністрація ВНЗ (ректор, проректори, вчена рада як колективний орган управління ВНЗ);

другий рівень – працівники деканату (декан, заступники декана);

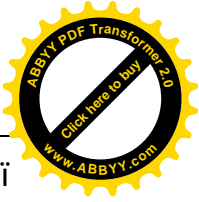
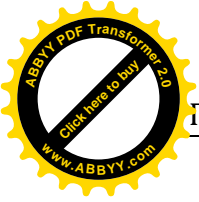
третій рівень – викладачі, куратори груп;

четвертий рівень – органи студентського самоврядування.

Аналіз ієрархії управління формуванням професійної компетентності майбутніх викладачів вищої школи дозволяє розглядати його як складне явище, що включає організаційну та педагогічну складові. Загальним зовнішнім системоутворюючим фактором для цих складових є мета – сформованість професійної компетентності майбутніх педагогів ВНЗ.

Організаційна складова характеризується сукупністю структурних підрозділів вищого навчального закладу та суб'єктів управлінського процесу. Компонентами у цій системі виступають структурні підрозділи ВНЗ, які справляють безпосередній вплив на результативність процесу підготовки магістрантів. Елементами системи є суб'єкти, які реалізують окремий аспект управління і володіють відповідними повноваженнями, функціональними обов'язками та відповідальністю щодо здійснення управління формуванням професійної компетентності майбутніх викладачів вищої школи. Внутрішнім системоутворюючим фактором виступає координація діяльності організаційних підрозділів з досягнення відповідного рівня професійної компетентності у майбутніх педагогів вищої школи.

Педагогічна складова відображає сукупність педагогічно доцільних управлінських впливів, які робляться суб'єктами управління в межах професійної підготовки магістрантів у ВНЗ. Компонентами цієї системи є комплексні функції управління, що здійснюються викладачами вищої школи у процесі професійної діяльності (ціннісно-орієнтаційна, мотиваційно-цільова, планово-прогностична, організаційно-регулятивна, оцінно-коригуюча, контрольна-аналітична). Елементами системи є дії суб'єкта управління щодо реалізації даних функцій. Внутрішнім системоутворюючим фактором виступає зміст професійної діяльності педагогів вищої школи, для реалізації якої здійснюється підготовка у ВНЗ.

Цілісність системи управління формуванням професійної компетентності майбутніх викладачів вищої школи забезпечується взаємодією її елементів, наявністю внутрішньосистемного потенціалу для збереження цілісності та рівноваги, адекватністю змісту управлінського процесу викликам навколишнього середовища, активністю суб'єктів управління всіх рівнів. Цілком поділяємо думку А. Махонцевої про те, що у складі різноманітних цілей найголовнішою є самозбереження системи. Спрямованість системи на самозбереження передбачає наявність у неї можливості самоуправління, яке означає такий характер взаємодії між системою (підсистемою) і вищою системою, який забезпечує збереження вищої системи, тобто досягнення останньою її функціональних цілей [8].

Необхідно зазначити, що рівень цілісності педагогічної системи не є стабільним, він зумовлений якісними характеристиками процесу взаємодії елементів системи. Тому можливий не тільки прогресивний рух у бік зростання рівня цілісності системи, а й протилежний – у бік її руйнування.

Висновки. Отже, системний підхід є методологічною основою для управління формуванням професійної компетентності майбутніх викладачів вищої школи, найважливішим засобом удосконалення підготовки фахівців. Управління формуванням професійної компетентності є підсистемою професійної підготовки майбутніх педагогів у ВНЗ.

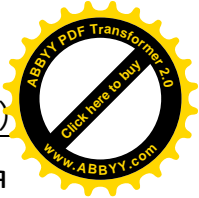
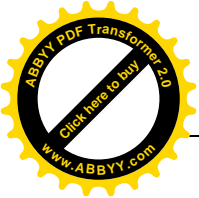
Процес управління формуванням професійної компетентності майбутніх викладачів вищої школи зводиться до впливу керуючої системи на керовану. Водночас управління становить відкриту педагогічну систему, здатну до саморозвитку.

Проведене дослідження особливостей управління формуванням професійної компетентності майбутніх педагогів ВНЗ із позицій системного підходу дозволило:

по-перше, з'ясувати, що управління як система є упорядкованою сукупністю функціонально однорідних, взаємопов'язаних компонентів. Компоненти утворюють особливе специфічне середовище, в умовах якого в системі підготовки майбутніх викладачів вищої школи виникає нова професійно значуща якість – професійна компетентність;

по-друге, виділити системні властивості цього виду управління:

– структурну ієрархічність: з одного боку – входження у статусі підсистеми в більш велику систему професійної підготовки майбутніх викладачів вищої школи, а з другого – наявність внутрішніх рівнів управління;

- гнучкість, тобто наявність внутрішньосистемного потенціалу для нейтралізації недоліків управління та швидкого реагування на зміни умов у внутрішньому та зовнішньому середовищі;
- прозорість змісту управлінського процесу і його результатів на тлі активної участі в ньому суб'єктів управління всіх рівнів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Афанасьев В. Г. Мир живого: системность, эволюция и управление / В. Г. Афанасьев. – М. : Наука, 1986. – 452 с.
2. Беспалько В. П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения / В. П. Беспалько. – М. : Педагогика, 1989. – 192 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К., Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с.
4. Гершунский Б. С. Философия образования для XXI века. (В поисках практико-ориентированных образовательных концепций) / Б. С. Гершунский. – М. : Совершенство, 1998. – 608 с.
5. Давыденко Т. М. Возможности и ограничения использования синергетического подхода в педагогических исследованиях / Т. М. Давыденко // Педагогическая наука и ее методология в контексте современности : сб. науч. ст. / [под ред. В. В. Краевского, В. М. Полонского]. – М., 2001. – С. 168–174.
6. Кузьмина Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н. В. Кузьмина. – М. : Просвещение, 1990. – 134 с.
7. Маслов В. І. Наукові основи та функції процесу управління загальноосвітніми навчальними закладами: навч. посіб. / В. І. Маслов. – Тернопіль, Астон, 2007. – 150 с.
8. Махонцева А. Обучающая система как упорядоченная устойчивая, самоуправляемая и управляемая целостность / А. Махонцева // Технология образования : теория и опыт. – Иркутск : Народное образование, 2001.
9. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений / Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. // РАН; Ин-т им. Виноградова. – 4-е изд; доп. – М. : Азбуковник, 1997. – 944 с.
10. Петров А. Ю. Компетентностный подход в непрерывной профессиональной подготовке инженерно-педагогических кадров : дис... доктора пед. наук : 13.00.08 / А. Ю. Петров. – Нижний Новгород, 2006. – 421 с.
11. Прангишвили И. В. Системный подход и общесистемные закономерности / И. В. Прангишвили. – М. : СИНТЕГ, 2000.
12. Яковлев Е. В. Педагогическая концепция : методологические аспекты построения / Е. В. Яковлев, Н. О. Яковлева. – М. : ВЛАДОС, 2006. – 239 с.

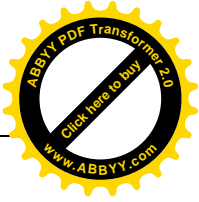
РЕЗЮМЕ

И. И. Драч. Системный подход как общенаучная основа управления формированием профессиональной компетентности будущих преподавателей высшей школы.

В статье рассмотрена актуальность применения системного подхода как общенаучной основы управления профессиональной подготовкой будущих специалистов. Раскрыты особенности использования общих идей системного подхода к управлению формированием профессиональной компетентности будущих преподавателей высшей школы.

Ключевые слова: системный подход, педагогическая система, управление, профессиональная компетентность будущих преподавателей высшей школы.

SUMMARY

I. Drach. The systems approach as a general scientific basis for managing the formation of professional competence of future teachers in higher education

This article discusses the relevance of a systems approach as a general scientific framework for the management training of future specialists. The article reveals the features of the general ideas of a systematic approach to managing the formation of professional competence of future teachers of high school.

Key words: systematic approach, educational system, management, professional competence of future teachers of high school.

УДК 378.126+337.134: 371.11

В. І. Жигір

Бердянський державний педагогічний університет

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО МЕНЕДЖЕРА ОСВІТИ У ВНЗ

У статті розглянуто підходи до визначення сутності поняття «педагогічні умови» у науково-педагогічній теорії. Проаналізовано особливості професійної діяльності сучасного менеджера освіти. Обґрунтовано необхідність упровадження у навчальний процес підготовки майбутнього менеджера освіти у ВНЗ комплексу педагогічних умов розвитку його професійної компетентності.

Ключові слова: менеджер освіти, розвиток, професійна компетентність, педагогічні умови, професійна діяльність, професійна підготовка, компетентнісний підхід.

Постановка проблеми. Необхідність реформ у галузі освіти зумовлена системною трансформацією українського суспільства та інтеграційними процесами, що відбуваються у світі. Здійснюючи реформу, Україна орієнтується на Європейський Союз, світове співтовариство, для якого вельми важливим є підготовка фахівців з чітко вираженою професійною спрямованістю, високим інтелектуальним рівнем, творчістю, здатністю до постійного розвитку, відданістю загальнолюдським і національним ідеям, тобто компетентних. Акцент у підготовці таких фахівців, особливо спеціалістів з управління й організації освітньої діяльності, має зміститися у бік практичних навичок, максимальної адаптації вмінь студента до існуючих умов майбутньої професійної діяльності. У зв'язку з цим виникає гостра потреба у створенні практико орієнтованої системи підготовки менеджерів освіти у ВНЗ та визначенні педагогічних умов її ефективності.

Аналіз актуальних досліджень. Аналіз наукових досліджень свідчить про наявність ґрунтовних теоретико-практичних напрацювань